

Оніщук Владислав Романович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА

***Анотація.** У цій статті аналізується поняття, а також актуальність дослідження загальних принципів права, їх роль у правових відносинах та місце серед інших правових принципів.*

***Ключові слова:** принцип, загальні принципи права, актуальність, проблема, роль, система права, принцип пропорційності, принцип добросовісності, принцип розумності, принцип правової визначеності, принцип субсидіарності.*

Постановка проблеми. Загальні принципи права відіграють важливу роль як у побудові правових норм в цілому, так і у застосуванні окремих положень із них. Вони часто стають дискусійним питанням у творчості міжнародної спільноти, зокрема судій. Враховуючи таку специфіку загальних принципів права, необхідно проаналізувати їхню природу та місце в системі права, а також їхні функції.

Загальні принципи права становлять одну з найважливіших, але й водночас проблематичних інституцій як міжнародного, так і національного права. У доктрині міжнародного права дискусії точаться з приводу як самого поняття загальних принципів права (інколи їх ще називають загальноновизнаними), так і відповідь на питання чи загальні принципи права є частиною міжнародного права як системи права [1].

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання дослідження загальних принципів права на

сьогоднішній день є досить актуальним та дискусійним. Існує низка правових позицій з цього приводу. Так, вивченням цієї тематики займалися багато науковців, зокрема: Д. Анцилотті, В. Корецький, Є. Коровін, С. Погребняк, О. Нігреєва, С. Задорожна та інші. Вчені підкреслюють багатоманітність та неоднозначність поглядів наукової спільноти на питання сутності загальних принципів права.

Мета статті полягає у дослідженні загальних принципів права, а також у їх виокремленні серед інших принципів, на яких функціонує правова система.

Виклад основного матеріалу. У юридичній практиці, спрямованій на реалізацію правових приписів, їх втілення в життя, принципи права займають особливо важливе місце. Вони скеровують реалізацію права в потрібному напрямку, підпорядковують її загально визнаним вимогам та стандартам, дозволяють в повній мірі реалізувати задум законодавця, спонукають інтерпретатора та правозастосовувача діяти не лише у точній відповідності з буквою закону, але й у відповідності з його духом [2, с. 12].

Застосування загальних принципів права усуває прогалини у міжнародному праві, усуває колізії норм міжнародного права, забезпечує «авангардне» регулювання нововиявлених відносин. Принципи є керівними началами у формуванні і реалізації норм міжнародного права, правовою базою всієї міжнародно-правової системи, яка є результатом розвитку ґрунтовних принципів, як найвищих імперативів системи [3, с. 64].

Науковці наголошують, що загальні принципи права не можна ототожнювати із принципами міжнародного права, хоча вони і формулюють загальні засади, головні ідеї у праві. Природа, зміст принципів міжнародного права і загальних принципів права різні. Так, принципи міжнародного права формуються на основі чинних міжнародних звичаїв та договорів. Загальні принципи права формуються на основі

функціонування правових систем як їх закономірності, результату [4, с. 126]. Також не ототожнюють загальні принципи права з нормами національного права.

Існує багато правових позицій з приводу поділу правових принципів. Так, одні правники поділяють їх за сферою дії (застосування) на загальнолюдські (загально-цивілізаційні) та загальні, а потім вже відбувається розподіл на міжнародні та національні. Інші, застосовуючи такий самий чинник для розмежування, визначають: загальні, галузеві та міжгалузеві. Ще однією правовою думкою є виокремлення загальних та спеціальних. Але, за будь-якої класифікації вони зберігають єдине поняття. Це принципи, що притаманні праву в цілому, діють у всіх галузях та інститутах права. Взагалі слово «принцип» у перекладі з латинської мови означає «початок», «першооснова», «первинність». Таким чином, це ті "кити", на яких будується правова система.

Загальні принципи поширюються на всі галузі та інститути права. Вони надають правопорядку необхідний вимір, указуючи на цінності, які визначають право в цілому, та формують підвалини не тільки тлумачення та реалізації норм права, а й самого процесу нормотворчості, є віддзеркаленням основоположних принципів, на основі яких вони забезпечують єдність права.

З давніх давен принцип вважався підвалиною, фундаментом будь-якої соціальної системи (в тому числі правової), вимоги якого поширювалися на всі явища, що належали до цієї системи. Принципи не формулюють конкретних прав і обов'язків і не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями, однак від того, на яких принципах заснований правовий порядок, можна значною мірою судити про характер самої держави (демократична, тоталітарна тощо).

Відповідно до різних наукових думок існує 5 загальних принципів права:

1. Принцип пропорційності.
2. Принцип добросовісності.
3. Принцип розумності.
4. Принцип правової визначеності.
5. Принцип субсидіарності.

Принцип пропорційності — загальноправовий принцип, спрямований на забезпечення у правовому регулюванні розумного балансу приватних і публічних інтересів, відповідно до якого цілі обмежень прав мають бути істотними, а засоби їх досягнення обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чії права обмежуються; дозволяє досягти розумного співвідношення між цілями державного впливу та засобами їх досягнення [5].

Те, що ми розуміємо під принципом пропорційності, досить часто в науці називають іншими термінами. Так, Бернгард Шлоер говорить про принцип адекватності, відзначаючи, що його слід сприймати як масштаб, вихідний пункт для вчинення всіх заходів з боку держави. На думку автора, синонімами адекватності є необхідність і доцільність [6, с. 80– 81].

Термін "пропорційність" у загальноправовому сенсі означає відповідність між характером цілей, які переслідують органи публічної влади, і діями, що робляться для їх досягнення.

Перш за все, це вимога застосовується до дій, які тягнуть обмеження прав і свобод людини і громадянина. Кожне подібне обмеження не повинно виходити за рамки необхідного, не бути надмірним (непропорційним). Зокрема, в разі притягнення особи до відповідальності покарання має бути пропорційно (пропорційно) тяжкості злочину або проступку.

Принцип пропорційності (розмірності) ґрунтується на ідеї справедливості і розглядається як елемент принципу верховенства права (див., зокрема, рішення Конституційного Суду України від 2 листопада

2004 р. № 15-рп/2004, від 24 березня 2005 р. № 2-рп/2005; від 20 червня 2007 р. № 5-рп/2007) [8].

Відповідно до цього принципу юридичні дії та владні рішення мають проходити тест на пропорційність, що включає три критерії: по-перше, засіб, призначений для досягнення мети влади, повинен підходити для досягнення цієї мети (доречність); по-друге, з усіх придатних має бути обрано той засіб, який найменше обмежує право приватної особи (необхідність); по-третє, збиток особи від обмеження її права повинен бути пропорційним вигоді від досягнення поставленої мети (пропорційність у вузькому розумінні). Пропорційність у вузькому розумінні також нерідко йменують принципом балансування [8].

Принцип добросовісності — загальноправовий принцип, який передбачає необхідність сумлінної та чесної поведінки суб'єктів при виконанні своїх юридичних обов'язків і здійсненні своїх суб'єктивних прав.

У суб'єктивному значенні добросовісність може розглядатися як усвідомлення суб'єктом власної сумлінності та чесності при здійсненні ним прав і виконанні обов'язків. Таким чином, це певне стримування егоїзму в юридичних відносинах.

Принцип добросовісності передбачає необхідність сумлінної і чесної поведінки суб'єктів при виконанні ними своїх юридичних обов'язків і здійсненні своїх суб'єктивних прав. Він містить вимоги, які допомагають усунути або пом'якшити недоліки абстрактної і формальної природи права, наблизити його до ідеалів справедливості, рівності, свободи та гуманізму. Добросовісність — це реалізація прав і додержання обов'язків, здійснення нормотворчості, правозастосування та тлумачення відповідно не тільки до букви права, а й до його духу. Конституційний Суд України визнає добросовісність однією із загальноправових засад (див. Рішення від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004 у справі про охоронюваний законом інтерес).

У принципі добросовісності слід виділити два аспекти:

1) добросовісність при реалізації прав і повноважень, що втілюється в концепціях неприпустимості зловживання правом, заборони обходу закону, добросовісної помилки та ін. [8].

Наприклад, неприпустимість зловживання правом зазвичай виводять із конституційних положень, згідно з якими здійснення прав і свобод людини не повинне порушувати права і свободи інших осіб. Зловживання правом – це свого роду спотворення права. У цьому разі особа надає своїм діям повну видимість юридичної правильності, використовуючи насправді свої права, окремі норми та інститути права в цілях, які є протилежними тим, що переслідує позитивне право;

2) добросовісність при виконанні обов'язків, яка стосується як договірних, так і недоговірних зобов'язань.

Принцип розумності, що розглядається як складова верховенства права (див., напр., рішення Конституційного Суду України від 8 грудня 2011 р. № 16-рп/2011 у справі про фіксування судового процесу технічними засобами; від 29 серпня 2012 р. № 16-рп/2012 у справі про підсудність окремих категорій адміністративних справ), вимагає обґрунтованості та послідовності поведінки суб'єктів права (у тому числі суб'єктів владних повноважень), установлює необхідність їх розсудливості. Суб'єкти мають зважувати власні дії з урахуванням їхнього значення та наслідків, аби визначити шкоду, яку вони можуть завдати, зіставляти власну оцінку з оцінкою інших. Принцип розумності вимагає перевіряти дії цих осіб на відповідність здоровому глузду, використовуючи при цьому стандарт "звичайної розумної особи" (людини, яка має нормальний, середній рівень інтелекту, знання та життєвого досвіду). Крім того, у деяких випадках (наприклад, при регламентації поведінки суб'єктів владних повноважень, суб'єктів підприємницької діяльності) при визначенні розумності оцінюється також ефективність дій [8].

Основу принципу правової визначеності утворює концепція передбачуваності, згідно з якою суб'єктам має бути забезпечена можливість планувати свої дії із впевненістю, що вони знають про правові наслідки своїх дій. Цей принцип вимагає, зокрема, аби правові акти заздалегідь оприлюднювалися, діяли на майбутнє, були ясними, точними, чіткими та несуперечливими. Застосування актів також має бути передбачуваним для індивідів [8].

Конституційний Суд України виводить принцип правової визначеності із конституційних принципів верховенства права, рівності та справедливості (див., наприклад, рішення від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 у справі про постійне користування земельними ділянками; від 11 жовтня 2011 р. № 11 -рп/2011 у справі про строки адміністративного затримання), наголошуючи на тому, що в іншій ситуації не може бути забезпечено однакове застосування права, що неминуче призводить до сваволі.

Оскільки ідеї правової визначеності мають втілюватись у процесі як нормотворчості, так і реалізації права (правозастосування), це логічно зумовлює дві групи відповідних вимог:

- вимоги до нормативних актів. Так, акти мають бути зрозумілими, несуперечливими і повинні пропонувати повне врегулювання; акти мають обов'язково оприлюднюватися, повинні не мати зворотної дії, бути стабільними і послідовними;
- вимоги до їх застосування (нормативно-правові акти повинні виконуватися; має існувати практика їх однакового застосування; рішення судів повинні бути остаточними, обов'язковими та виконуваними).

Принцип субсидіарності (від лат. *Subsidium* - допомога) є відображенням політичної концепції, згідно з якою механізм управління суспільством має будуватися "знизу вгору": всі проблеми, які можуть

ефективно вирішуватися на місцях, повинні перебувати в компетенції муніципальних органів як найбільш близьких до населення. Лише в разі відсутності такої можливості вирішення відповідних проблем має передаватися в компетенцію вищих (і більш віддалених від громадян) рівнів влади - регіонального, загальнодержавного та, нарешті, наднаціонального (наддержавного) в особі ЄС. Таким чином, кожен вищестоящий рівень влади є допоміжним (субсидіарним) по відношенню до нижчому і вирішує ті завдання, з якими він може впоратися найбільш ефективним чином [8].

Субсидіарність, як критерій вперше був закріплений в Єдиному європейському акті 1986 року і на той момент стосувався питань навколишнього середовища. Через кілька років концепція поширилася на всі сфери правовідносин і була впроваджена нормативно як загальний принцип функціонування всіх Співтовариств [7].

Висновки. У даній статті було проаналізовано поділ правових принципів та виокремлення серед них загальних принципів права. Також було досліджено деякі правові точки зору з їх приводу класифікації. Крім того, було розглянуто п'ять ключових загальних принципів права.

Дослідження загальних принципів права є досить актуальним на сьогоднішній день, бо право динамічне, його постійні зміни та впровадження нових стандартів впливає на усі правові норми. Наразі існує 5 загальних принципів права:

1. Принцип пропорційності.
2. Принцип добросовісності.
3. Принцип розумності.
4. Принцип правової визначеності.
5. Принцип субсидіарності.

Так як загальні принципи права є ключовими засадами будь-якої правничої діяльності, їх вивчення допомагає розібратися у запроваджених

нормах та простежити логіку побудови новітніх стратегій та впроваджених думок, а також перспектив розвитку усієї системи права.

Література

1. Роль загальних принципів права у здійсненні судочинства в міжнародному праві: Ольга Юхимюк. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/3/50.pdf> .
2. Юхимюк О. Особливості викладу принципів права у національному законодавстві / О. Юхимюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. Випуск 6. Т. 1. Херсон, 2013. С. 12–15.
3. Задорожна С.М. Загальновизнані принципи права – фундамент міжнародного права і міжнародного правопорядку / С.М. Задорожна // Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 728. Правознавство. 2014. С. 64–68.
4. Буткевич В.Г. Міжнародне право. Основи теорії : [підручник] / В.Г. Буткевич, В.В. Мицик, О.В. Задорожній ; за ред. В.Г. Буткевича; Міністерство освіти і науки України. К. : Либідь, 2002. 608 с.
5. Аленін Ю. П. Поняття та система принципів кримінального провадження / Ю. П. Аленін, В. К. Волошина // Наукові праці НУ ОЮА. 2014. Т. XIV. С. 78-89.
6. Шлоер Б. Принцип адекватності в європейському та українському публічному праві / Бернгард Шлоер // Законотворчість. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним та європейським правом. 2005. Вип. 4. С. 79–98.
7. Єдиний європейський акт від 17.02.1986. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_028 .

8. Загальні принципи права. Міжгалузові принципи права. URL:
https://pidruchniki.com/70646/pravo/zagalni_printsipi_prava_mizhgaluzevi_galuzevi_printsipi_prava .